

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

СЕКСУАЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ДЕВІАЦІЇ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав: студент 4 курсу 07-431 групи
Спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійної програми «Психологія»
Денис ПАРХОМЕНКО

Керівник: к.психол.н. Анна ЧХАІДЗЕ
Рецензент: к.психол.н. Іван КРУПНИК

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичний аналіз проблеми відхилень в сексуальній поведінці підлітків.....	6
1.1. Проблема девіантної поведінки підлітка в міждисциплінарному контексті.....	6
1.2. Розвиток сексуальності та її девіації в підлітковому віці.....	14
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження відхилень в сексуальній поведінці підлітків	23
2.1. Характеристика вибірки та методів дослідження.....	23
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження відхилень в сексуальній поведінці підлітків.....	27
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ.....	54

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність даної теми полягає в тому, що все частіше і частіше серед молоді зустрічається девіантна поведінка. Підлітковий вік, що походить від латинського слова «adolescere», що означає «вирости», є критичним періодом розвитку. У підлітковому віці відбуваються великі біологічні, а також психологічні зміни. Розвиток сексуальності – важливий психосоціальний розвиток людини, яка дорослішає. У підлітковому віці думки, сприйняття та відповіді людини набувають сексуального забарвлення. Статеве дозрівання – важливий орієнтир розвитку сексуальності, що відбувається в підлітковому віці. Безліч змін, які відбуваються у підлітків, спричиняють величезний стрес, який може мати несприятливі фізичні, а також психологічні наслідки. Розуміння підліткової сексуальності має важливе клінічне, правове, соціальне, культурне, а також виховне значення.

Кожен з нас щодня стикається з різноманітними проявами соціально небажаної поведінки – агресією, шкідливими звичками, протизаконними діями, сексуальною розбещеністю підлітків.

Девіантну поведінку можна в загальному сенсі позначити як певне відхилення від прийнятих в тому чи іншому суспільстві соціальних норм, правил поведінки. Соціально-економічні перетворення в Україні зачепили всі сфери життя суспільства. Поряд з позитивними змінами, в суспільстві посилюються такі негативні тенденції, як майнова нерівність, різке зниження затребуваності духовних цінностей, посилення соціальної та психологічної дезорієнтації і дезадаптації, безробіття, складна криміногенна обстановка, наростання процесів деформації сім'ї. Все це особливо болісно позначилося на житті підлітків.

Досить гостро в нашому суспільстві стоїть проблема і сексуального життя підлітків, яка є нічим іншим, як одним з видів девіантної поведінки. Початок статевого життя в нашому суспільстві «молодшає» з великою

швидкістю. За даними дослідників, середній вік першого сексуального контакту приходиться на 14-16 років. Наслідки цієї події дуже серйозні: рання вагітність; підліткові аборти, з подальшим безпліддям; різні венеричні захворювання, більший відсоток яких припадає на СНІД.

Вивченням проблеми сексуальної поведінки, в різний час займалися безліч закордонних і вітчизняних дослідників. Серед них Г.Ю. Айзенк, В.Д. Менделевич, О.В. Змановська, Л.Б. Шнейдер, Ю.О. Клейберг, Ю.Є. Альошина. Завдяки їх працям, була зібрана велика теоретична база, яка дозволила нам в досить повній мірі вивчити дану проблему. Такі автори, як З. Рубін, Л.Я. Гозман, І.С. Кон, Г.Ю. Айзенк проводили емпіричні дослідження в рамках питання підліткової сексуальності. Їх найбільш відомі роботи: опитувальник «Установки до сексу», опитувальник «Шкала любові і симпатій», анкета «Секс у вашому житті».

Не дивлячись на, здавалося б, високий ступінь вивченості цієї теми, донині залишаються маловивченими деякі аспекти. Тому тематика нашого дослідження є досить актуальною.

Мета роботи – виявлення особливостей девіацій та відхилень в сексуальній поведінці підлітків.

Завдання роботи:

- 1) проаналізувати психологічні підходи до вивчення проблеми особливості девіантної поведінки підліткового віку та сексуальної поведінки у підлітків;
- 2) дослідити статеві відмінності сексуальності та її девіації у підлітковому віці;
- 3) емпірично дослідити особливості міжособистісних взаємин підлітків з протилежною статтю і визначити рівень значущості цих відносин.

Об'єкт дослідження – особливості сексуальної поведінки підлітків.

Предмет дослідження – психологічні особливості сексуальних девіацій у підлітковому віці.

У дослідженні використані **методи**: теоретичні: метод зіставно-порівняльного аналізу наукової вітчизняної та зарубіжної літератури з метою обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження психологічних особливостей сексуальної поведінки та її девіацій у підлітковому віці; емпіричні – бесіда, спостереження, тестування з метою дослідження психологічних особливостей сексуальної поведінки та прояву відмінностей девіантної поведінки підлітків («Визначення схильності до поведінки, що відхиляється» (О.М. Орел); «Установки до сексу» (Г. Айзенк); авторська анкета «Мої сексуальні стосунки»); а також методи математико-статистичної обробки даних (багатофункціональний критерій Фішера та t – критерій Ст'юдента).

Практичне значення одержаних результатів. В роботі виявлені закономірності схильностей до девіантної поведінки в ієрархії у дівчат та хлопців підліткового віку, особливості схильностей до девіацій саме сексуального характеру та досліджено особливості міжособистісної взаємодії підлітків з протилежною статтю та визначено рівень значущості цих відносин. Результати емпіричного дослідження роблять можливим ефективно проведення профілактичної та корекційної роботи. Також отримані дані можуть бути використані при наданні психологічної допомоги в рамках індивідуального та сімейного консультування, в діагностичних цілях для виявлення схильності до передчасних сексуальних стосунків. Розуміння підліткової сексуальності та її відхилень від норми, також допоможе батькам краще зрозуміти труднощі своїх дітей.

Публікації та апробація. Основний зміст роботи відображено у публікації «Психологічні особливості сексуальної поведінки у підлітковому віці» у збірнику матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (14 травня 2020 року).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний

обсяг роботи викладено на 47 сторінках. Список використаної літератури нараховує 44 джерела.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВІДХИЛЕНЬ В СЕКСУАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ

1.1. Проблема девіантної поведінки підлітка в міждисциплінарному контексті

Проблеми девіантної поведінки серед підлітків та молоді надзвичайно важливі у світі. Особливу стурбованість викликає поширення соціальної девіації серед підлітків, які є найбільш незахищеними з соціальної точки зору та психологічно незахищеними членами суспільства.

Словник психології визначає девіантну поведінку як систему дій чи окремих дій, що відходять від суспільно прийнятних правових та етичних норм [35, р. 59]. Загалом у психологічних науках під девіантною поведінкою зазвичай називають сукупність дій чи окремих дій, що порушують соціально-психологічні, моральні норми, правила та принципи, прийняті в суспільстві; поведінка, яка завдає психологічної, фізичної, соціальної та моральної шкоди як особистості, так і суспільству в цілому та призводить порушника (девіанта) до ізоляції, лікування, виправлення чи покарання [39, р. 202].

А.К. Cohen визначає девіантну поведінку як поведінку, яка відходить від інституціоналізованих очікувань, тобто очікувань, які поділяються і визнаються правовими в соціальній системі [34].

На думку R. Merton, девіантна поведінка, яка не відповідає загально визнаним стандартам у суспільстві, виникає внаслідок розриву між культурними цілями та суспільно затвердженими засобами досягнення [41, р. 57].

За даними M. Clinard & R. Meier, девіантна поведінка – це вчинення людиною або групою людей соціальних дій, які відхиляються від

домінуючих соціокультурних очікувань та норм, загально визнаних правил виконання соціальних ролей, спричиняючи шкоду конкретній людині та інтересам суспільства, засуджена громадською думкою та передбачає соціальну відповідальність [33, р. 201].

В.Д. Менделевич підкреслює, що відхилення – це межа між нормальністю та патологією, межовий варіант норми, тому відхилення неможливо визначити, не покладаючись на знання норм (Федеральна державна служба статистики РФ, 2016). В.Д. Менделевич виділив структуру девіантної поведінки: «Індивідуальні та групові; Тимчасові і постійні; Стійкі і нестійкі; Стихійні і сплановані; Структуровані і не структуровані; Емоційні і альтруїстичні; Усвідомлювані і не усвідомлювані; Первинні і вторинні» [19, с. 156].

«Індивідуальні (ізолювані) девіації включають в себе всі клінічні форми і типи відхилень у поведінці, при яких вони не залежать від поведінки оточуючих. Порушення правових, етичних чи естетичних норм відбувається в даному випадку поза зв'язком з мікросоціальними паттернами поведінки. Найбільш часто спостерігаються *групові* девіації. Їх відмінною рисою є подібні форми девіантної поведінки у близького оточення, ідолів, авторитетних осіб у референтній групі. Переважна більшість вікових (особливо підліткових) варіантів поведінки, що відхиляється відноситься до групових. Так, характерологічні і патохарактерологічні реакції підлітків мають груповий характер» [19, с. 158].

Девіантні форми поведінки можуть бути *тимчасовими* і *постійними*. «Для тимчасових девіацій характерна мінімальна тривалість існування відхилень у поведінці, часто пов'язана з груповим тиском і неможливістю бути поза групою. До *постійних* девіацій відносять такі форми відхилень у поведінці, які мають тенденцію до тривалого існування і слабку залежність від зовнішніх впливів. Вони складають більшість девіантних форм поведінки» [19, с. 200].

«*Стійкі* девіації характеризуються монофеноменологічністю, тобто в поведінці людини переважає лише якась єдина форма поводження, що відхиляється. При *нестійкій* девіації відзначається схильність до частоті зміни клінічних проявів (зловживання наркотичними речовинами і порушення харчової поведінки)» [19, с. 201].

«*Стихійні* девіації мають схильність до швидкого, хаотичного і неспланованого формування. Вони виникають під впливом зовнішніх обставин і характеризуються тимчасовим характером. Збіг обставин і емоційний настрій індивіда є вирішальними в появі неадекватної поведінки. *Сплановані* девіації носять характер регламентованості, заданості суворого окреслення (азартна гра, вживання алкоголю)» [19, с. 202].

«*Структуровані* девіації – групова форма, в рамках якої чітко розписані ролі всіх її учасників. *Неструктуровані* девіації – різновид групової форми при відсутності ієрархічних взаємин» [19, с. 202].

«*Емоційні* девіації характеризуються вторгненням в сфери життя і діяльності оточуючих людей, часто схильністю ігнорувати їхні інтереси і навіть зазіхати на їх свободу (наприклад, агресивна поведінка, сексуальні аномалії). При *альтруїстичних* девіаціях індивід формально може не зачіпати інтереси оточуючих (аутизм)» [19, с. 203].

«*Усвідомлювані* девіації – форми поведінки, що відхиляються, які людина усвідомлює і по відношенню до яких вона може відчувати негативні емоції і бажання їх виправити. Критичність частіше носить хвилеподібний характер. *Неусвідомлювані* девіації зустрічаються в рамках психічних розладів» [19, с. 204].

«*Первинні* девіації – це будь-які форми ненормативної поведінки. *Вторинні* девіації виникають в результаті вільного або мимовільного поводження девіантом за приписаним йому суспільством ярликом, щоб виправдовувати їх очікування, прагнути підтвердити справедливість їхніх думок щодо власної поведінки» [19, с. 205].

В даний час соціологи встановили, що девіантна поведінка серед підлітків зустрічається частіше, ніж в інших вікових групах, з кількох причин.

Однією з них є соціальна незрілість та фізіологічні особливості організму, що розвивається. Багато молодих людей часто не відповідають тим вимогам, які пред'являються до них суспільством; вони не готові виконувати певні соціальні ролі до очікуваної міри. У свою чергу вони вважають, що не отримують від суспільства того, на що мають право.

З усіх кризових періодів, що переживає дитина, найскладнішим є криза підліткового віку. У цей період в організмі дитини, психіці та характері її стосунків із навколишнім світом відбуваються серйозні зміни. Форми девіантної поведінки різні. Наприклад, самогубство, зловживання алкоголем, вживання наркотиків, вперта відмова від лікування, керування автомобілем під впливом алкоголю, самокатування, свідома участь у бійках та ін. [12, с. 56].

Основними великими проблемами сучасного суспільства є підлітковий алкоголізм, наркоманія, дитяча проституція та вагітність. В Україні кількість підлітків у віці 12-16 років, які перебувають на обліку в закладах охорони здоров'я з діагнозом «алкоголізм та алкогольний психоз», у 2013 р. становила 321 тис., у 2014 р. – 258 тис., у 2015 р. – 211 тис. Частка підлітків, які перебувають під профілактичним наглядом через шкідливий вплив алкоголю, у 2013 р. становила 59,2 тис., у 2014 р. – 56,4 тис., у 2015 р. – 48,6 тис. [36, р. 32].

Аналогічна ситуація і в інших країнах. Наприклад, на сьогоднішній день понад 500 тис. дітей та підлітків у Німеччині страждають від алкоголізму. У той же час 80% підлітків Німеччини вживають алкоголь з дозволу та схвалення батьків. У Канаді та США близько 90% вікової групи 13-15 років вживають алкоголь. Дітям не важко отримати алкогольні напої.

У Казахстані діти вперше знайомляться з алкоголем у віці до 10 років: випадково, з цікавості, або батьки дають їм алкогольні напої для «апетиту»

чи лікування. Згідно з офіційними даними Міністерства охорони здоров'я та соціального розвитку Республіки Казахстан, кількість дітей, зареєстрованих від зловживання алкоголем, значно зростає. Наприклад, за даними відомства, в Алмати з 2011 по 2015 роки загальна кількість таких дітей зросла з 196 до 215, в Астані за той же період – з 30 до 98. Загалом цей показник в республіці становив 578 дітей та підлітків у 2011 році та 4167 – у 2015 році [25, с. 21].

Не менш актуальною є проблема зловживання наркотиками підлітків. За даними служби державної статистики України, у 2013 році з наркоманією було зареєстровано 234 тис. підлітків віком 13-17 років, у 2014 р. – 138 тис., а у 2015 р. – 183 тис. [23, с. 12].

У Казахстані в 2015 році було зафіксовано 3147 дітей, залежних від наркотиків, молодших 14 років. За даними, отриманими в ході вивчення поширеності споживання ПАР та залучення до нехімічної залежності серед дітей та молоді, проведеного республіканцем науково-практичний центр медико-соціальних проблем наркоманії у 2014 році 15,8% учнів у віці 16 років вживали деякі наркотики протягом життя [25, с. 16].

У США в 2014 році Архів загальної психіатрії, авторитетний медичний журнал, проводячи опитування понад 10 000 підлітків у віці від 12 до 16 років, з'ясував, що 78% підлітків вживали наркотики, з них 47% – понад дванадцять разів. 87% молоді мали можливість приймати наркотики. Середній вік підлітків, залежних від наркотиків у США, становить 12,5 років [40]. Абсолютним лідером у світі американських «дитячих наркотиків» є марихуана. За останні три роки кількість 6-12-річних, які спробували це, зросла на 300%. Причиною є, насамперед, підвищена популярність медичного канабісу, який уже легалізований у 20 штатах та окрузі Колумбія.

В Україні 62,1% самогубств та 72,2% вбивств, вчинених неповнолітніми, пов'язані зі зловживанням алкоголем. Статистика показує, що в Україні найбільша кількість самогубств дітей та підлітків – понад 32 випадки на 100 тис. дітей [21, с. 17].

У Казахстані рівень дитячих самогубств також безпрецедентно високий. Коефіцієнт смертності від самогубств серед дітей віком 10-14 років з цієї причини становить 23% від загальної смертності, а рівень смертності від самогубств у віці 15-19 років становить 92% від загальної кількості. Так, за даними Комітету з питань правової статистики Республіки Казахстан, в 2015 році в Казахстані 1126 молодих людей покінчили життя самогубством. У 2014 році зареєстровано 189 випадків самогубств серед дітей та підлітків, у 2013 році – 250 випадків [19, с. 300]. У звіті ЮНІСЕФ за 2013-2014 роки зазначається, що Казахстан протягом кількох років входить до групи країн, в яких самогубство є головною причиною смертності серед підлітків та молоді. Більше того, серед дітей та підлітків, які добровільно перейшли з цього життя, 25% належать до групи антисоціальної поведінки, 5% – до групи ризику суїцидальної поведінки [25, с. 18].

У США 65% підлітків були направлені до поліції за всілякі антигромадські дії, 40% були передані в поліцію під впливом наркотиків, 25% реєструються в інспекції у справах неповнолітніх, 40% регулярно тікають з дому.

Такий фактор, як підліткова (дитяча) проституція, що характеризується статевим актом неповнолітніх для оплати, набирає темпів через падіння етичних та моральних цінностей, поширення порнографії. Підліткова проституція має свої особливості: неінформованість про власні дії, отримання оплати наркотичними та алкогольними речовинами, продаж тіла куди завгодно на прохання покупця, залякування, шантаж, насильство за проституцію [4, с. 22].

Вживання алкоголю та наркотиків, рання сексуальна ініціація також призводять до збільшення випадків дитячої та підліткової вагітності [3, с. 26].

Теорії виникнення девіантної поведінки.

Теорія соціального навчання наголошує на першочерговості впливу поведінки моделей близького оточення для наслідування. Згідно з цією теорією, поведінку засвоюють шляхом спостереження оточення, що

займається певною діяльністю, та подальшому моделюванні цієї поведінки [10, с. 102]. Рольові моделі допомагають формувати у підлітка самоєфективність у здатності робити щось або пізнавати щось нове. Наприклад, коли підліток спостерігає за тим, що його однолітки курять сигарети, вони надають йому чи їй необхідні знання та навички для вживання тютюну [7]. Приналежність до девіантних однолітків пов'язана зі зростанням делінквентної поведінки [13, с. 22]. Схильність до девіантних однолітків пов'язана зі збільшенням широкого спектру злочинної поведінки, включаючи вживання наркотиків [22]. Теорія соціального навчання стверджує, що навчання - це пізнавальний процес, який відбувається в соціальному контексті і може відбуватися виключно за допомогою спостереження, наслідування чи прямого навчання, навіть за відсутності рухового відтворення чи прямого підкріплення [6]. Квітковська Н.В. стверджує, що «навчання не є суто поведінковим, а є пізнавальним процесом, який відбувається в соціальному контексті. Навчання може відбуватися шляхом спостереження за поведінкою та шляхом спостереження за наслідками поведінки, таким чином, поняттям шахрайського підкріплення» [11, с. 101]. Теорія соціального навчання також з'ясовує поняття взаємного детермінізму: пізнання, оточення та поведінка взаємно впливають один на одного. Ця концепція стверджує, що так само, як на поведінку індивіда впливає навколишнє середовище, так само впливає і навколишнє середовище. Іншими словами, поведінка, оточення та особисті якості людини взаємно впливають один на одного.

Модель "Екологія розвитку людства" фокусується на налаштуваннях, в яких відбувається розвиток, та на взаємодії особистості в межах цих та інших установок [17, с. 98]. Модель інтегрує різні компоненти, що сприяють розвитку, включаючи індивіда, навколишнє середовище та динаміку взаємодій, які впливають на індивіда всередині середовища. У. Bronfenbrenner висунув дві пропозиції, щоб підкреслити роль довкілля в розвитку людини. Перша його позиція стверджує, що «на ранній фазі і в

значній мірі протягом життєвого шляху розвиток людини відбувається за допомогою процесів прогресивно складнішої взаємної взаємодії між активним біопсихологічним організмом людини, що розвивається та особами, предметами та символами в його найближчому оточенні. Друга позиція говорить про те, що форма, сила, зміст і напрям проксимальних процесів, що впливають на розвиток, систематично змінюються як спільна функція характеристик людини, що розвивається, середовища (як безпосереднього, так і віддаленішого), в якому відбуваються процеси, і характер результатів, що розглядаються» [32]. Стверджується, що для розуміння людського розвитку необхідно враховувати всю екологічну систему, в якій відбувається зростання [32]. До таких систем відносяться мікросистема, макросистема, мезосистема, екзосистема та хроносистема. Ці соціально організовані підсистеми допомагають, підтримують та спрямовують ріст людини.

Теорія соціального контролю, розроблена Т. Hirschi, є типом функціоналістської теорії, яка припускає, що відхилення має можливість проявлятися при ослабленні зв'язку між індивідом та суспільством. Т. Hirschi припускає, що особа, яка вчиняє злочин, «відносно вільна від інтимних прихильностей, прагнень та моральних переконань, які пов'язують більшість людей до життя в рамках закону» [38]. Крім того, він передбачає, що потенціал правопорушення є у кожної людини, і тим, хто не вчиняє злочинних дій, якимось чином заважали це робити. Рішення особи утримуватися від участі у делінквентній поведінці було обґрунтовано навчанням та підтримується зв'язком індивіда з іншими людьми, такими як однолітки, члени сім'ї та такі установи, як школи [38]. І. Нюе передбачає, що «всі люди народжуються з однаковими тенденціями до девіантності. Однак лише деякі виступають проти соціальних норм через соціальний контроль, такий як внутрішній контроль, непрямий контроль, прямий контроль та законне задоволення потреб, що впливають із сімейного середовища» [42]. І. Нюе стверджує, що «зміни міцності цих різних елементів управління

призводять до змін у поведінці, що варіюються від відповідності до відхилення. Жорсткий контроль долає людські інстинкти і підкоряється соціальним нормам. Слабке управління, навпаки, дозволяє вродженим імпульсам тварин виходити на поверхню і вільніше виражатися у проявах девіацій» [42].

Теорія диференціальної асоціації. Це теорія навчання, яка фокусується на процесах, за допомогою яких люди приходять до вчинення девіантних чи злочинних дій. Згідно теорії, створеної Е. Н. Sutherland, злочинну поведінку вивчають завдяки взаємодії з іншими людьми. Завдяки цій взаємодії та спілкуванню люди засвоюють цінності, ставлення, прийоми та мотиви злочинної поведінки. Теорія диференціальних асоціацій підкреслює взаємодію людей з однолітками та іншими людьми у їхньому середовищі. Ті, хто асоціюється зі злочинцями, девіантами чи злочинцями, навчаються цінувати відхилення. Чим більше частота, тривалість та інтенсивність їх занурення у девіантні середовища, тим більше ймовірність того, що вони стануть девіантними. Ця теорія дійсно фокусується на тому, як люди стають злочинцями, а не чому вони стають злочинцями. На думку Е. Н. Sutherland, відхилення – це результат диференціальних процесів соціалізації [44, р. 56].

1.2. Розвиток сексуальності та її девіації в підлітковому віці

У підлітковому віці фізичний ріст, психологічний, а також пізнавальний розвиток досягають свого апогею. Розвиток сексуальності підлітків можна пояснити за допомогою біопсихосоціальної моделі [14, с. 122]. Біологічні фактори, психологічні фактори, а також соціальні фактори мають однакове значення у визначенні, розвитку сексуальності у підлітків.

Біологічні фактори – це генетичні фактори та нейроендокринні фактори, які визначають біологічну стать, а також впливають на психологічну стать. У підлітковому віці гормони гонад, кортизол та багато

інших гормонів відіграють певну роль у спричиненні настання статевої зрілості.

Особистість або темперамент індивіда є важливим психологічним фактором, який також визначає ставлення до сексуальності. Інтровертні підлітки стикаються з труднощами у підході та реагуванні на сексуальне життя [20, с. 111].

Соціальні фактори або фактори навколишнього середовища також відіграють значну роль у розвитку сексуальності підлітків. Ставлення батьків до сексуальності, стиль виховання батьків, стосунки з однолітками, культурні впливи є важливими соціальними факторами, що сприяють сексуальному навчанню та визначають сексуальне ставлення підлітка.

Крім біологічних, психологічних та соціальних факторів, на розвиток сексуальності суттєво впливає багато інших факторів, таких як політичні, юридичні, філософські, духовні, етичні та моральні цінності. ЗМІ також впливають на сексуальність підлітків. В останні десятиліття у всьому світі спостерігається експоненціальний ріст висвітлення засобів масової інформації. Доступна література для підлітків, що стосуються сексуальності, сексуальних злочинів та насильства через засоби масової інформації, що впливає на сприйняття та відношення підлітка до сексуальності [24, с. 30].

3. Фрейд запропонував свою теорію психосексуального розвитку, де він описав про – оральну фазу, анальну фазу, фалічну фазу, фазу затримки та статеву фазу як провідні етапи психосексуального розвитку. Під час цих фаз різні частини тіла виступають як найбільш ерогенні, і мають місце окремі спроби досліджувати або стимулювати ці ерогенні зони, щоб отримати задоволення [27, с. 36].

Під час раннього підліткового періоду індивід переходить у статеву фазу з фази затримки, а протягом усього підліткового віку генітальна фаза зберігається. Сексуальність, яка залишається спокійною у фазі затримки, стає активною під час статевої фази.

У підлітковому віці зростає потреба особистості у близькості та любові з протилежною статтю. Підлітки досліджують різні відповідні способи вираження любові та близькості.

Розвиток підлітка відбувається не ізольовано, а на тлі сім'ї, суспільства у визначеній культурі, що суттєво впливає на сексуальність підлітка. Ставлення суспільства та культурне сприйняття сексуальності значною мірою впливають на сім'ї, в яких підліток виховується.

Зміни статевого дозрівання відрізняються у обох статей. У середньому жінки зазнають цих змін на 12–18 місяців раніше, ніж чоловіки. Крім того, час досягнення зрілості може по-різному впливати на розвиток підлітка. Хлопці «раннього дозрівання», які мають гарний образ тіла, більш впевнені, безпечні та незалежні в порівнянні з хлопчиками «пізнього дозрівання». Однак у них може бути підвищена агресивність через сплеск гормонів. Вони швидше сексуально активні і беруть участь у ризикованій поведінці [2, с. 33.

З іншого боку, дівчата, що дорослішають раніше, дуже самосвідомі, невпевнені та мають більше шансів на розвиток харчових розладів. Вони, швидше за все, мають стосунки зі старшими хлопчиками, мають більше шансів на небажану вагітність і більше шансів зазнати зловживання алкоголем та наркотиками [18, с. 302].

Підлітковий вік – це період, протягом якого мислення людини, а також реакція набуває сексуального забарвлення. Підлітковий вік – це вік для вивчення та розуміння сексуальності. Сексуальна цікавість у підлітковому віці призводить до перегляду порнографії, поблажливості у сексуальній поведінці, а також збільшує вразливість до сексуального насильства [43].

С. Halpern та ін., вивчали західну популяцію щодо моделей сексуальної поведінки підлітків та досліджували можливі фактори, що відносяться до сексуальної поведінки. У цьому дослідженні вони вивчали понад 11 000 підлітків віком від 18 до 27 років і виявили, що понад 90% втрачають цноту до шлюбу. Відомо, що популяція дівчат молодша за віком, має слабку фізичну зрілість, більш високий індекс маси тіла, більшу релігійну

схильність і часто сприймала несхвалення сексуальної поведінки в підлітковому віці [37]. В останні роки Інтернет створив революцію у ставленні та сприйнятті підлітків щодо сексуальності [37]. Підлітки мають доступ до великої кількості інформації, що стосується сексуальності, яка може бути помилковою та може мати значний негативний вплив на сексуальну поведінку. Сексуальність – це складна поведінка людини, на яку значною мірою впливають такі фактори, як фізична зовнішність, психологічні фактори, соціальні фактори, культурні норми та досвід минулого.

Особистості стикаються з великим викликом у ранньому юнацькому віці. Під час цієї фази відбувається багато критичних біологічних, а також психологічних змін, з якими багато підлітків не можуть впоратися. Початок менструації, зміна голосу (пуберфонія) у хлопчиків, розвиток вторинних статевих ознак та психологічні зміни часто сприймаються як проблеми. Ставлення сім'ї та суспільства, а також культурний вплив на ці зміни в період статевого дозрівання відіграють важливу роль у вирішенні питання про сексуальну поведінку підлітка після статевого дозрівання [1].

Сексуальна просвіта в підлітковому віці викликає серйозне занепокоєння через ризик передачі інфекцій, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ-інфекцію / СНІД, вагітність підлітків та батьківство підлітків. У багатьох країнах, що розвиваються та більшості слаборозвинених країн, формальної статевої освіти в школі здебільшого не існує; якщо вона існує, то здебільшого виявляється неадекватною. Відсутність належної статевої освіти часто призводить до незахищеного сексу, непередбачуваної вагітності та венеричних захворювань [29].

Відсутність обізнаності та неналежна сексуальна освіта є важливою причиною незахищеного сексу у підлітків. У країнах, що розвиваються та слаборозвинених, спілкування батько – дитина, пов'язане із сексуальністю та захворюваннями, що передаються статевим шляхом, є недостатнім. Підлітки

отримують мало можливостей обговорити свої питання щодо сексуальності, які, ймовірно, можуть перешкоджати здоровому сексуальному розвитку.

Важлива особливість підліткової і юнацької сексуальності – її «експериментальний» характер. Відкриваючи свої сексуальні здібності, підліток з різних сторін досліджує їх. В жодному іншому віці не спостерігається такого великого числа випадків поведінки, що відхиляється, близької до патології, як в 12-15 років. Від дорослих потрібні великі знання і такт, щоб відрізнити дійсно тривожні симптоми, що вимагають кваліфікованого медичного втручання, від зовні схожих на них і тим не менше цілком природних для цього віку форм сексуального «експериментування», на яких якраз не слід фіксувати уваги, щоб випадково не нанести підлітку психічну травму, вселивши йому думку, що у нього «щось не так» [28, с. 46]. Сучасні юнаки та дівчата починають статеве життя значно раніше, ніж їх однолітки в минулому. Вік початку статевого життя і ієрархія її мотивів у школярів різні. Але їх сексуальна поведінка сприймається переважно в комплексі любовно-романтичних або гедоністичних цінностей. Чим молодший підліток в момент своїх перших статевих стосунків, тим менше цей зв'язок мотивується любов'ю, тим більше в ньому випадкового, ситуативного [8, с. 100].

Сексуальність підлітка носить дисгармонійний характер. Між його емоційно-психологічним і відповідним фізичним розвитком існують протиріччя. Підліток, як правило, охоплений бажаннями, фантазіями і мріями сексуального характеру [30, с. 86].

Оцінка діагностичних критеріїв відхилень в сексуальній поведінці людини наштовхується на ряд складнощів, оскільки є істотні розбіжності в розумінні сексуальної норми. Під сексуальними девіаціями розуміється будь-яке кількісне або якісне відхилення від сексуальної норми, а в поняття норми включається поведінка, відповідна віковим і статево-рольовим онтогенетичним закономірностям даної популяції, що здійснюється в

результаті вільного вибору і не обмежує у вільному виборі партнера [31, с. 125].

Васильченко Г.С. виділяє три групи девіацій психосексуального розвитку [5]:

1. Гіпермаскулінна поведінка проявляється в перебільшеній мужності, незалежності, навмисній грубості, цинічності, нерідко супроводжується агресивністю і підкресленою жорстокістю. Такі люди соромляться ласк і сентиментальності, уникають всього, що стосується суто «жіночих» справ і інтересів. Головна риса такої поведінки – зневажливе ставлення до жінки і садистичні нахили в стосунках зі статевим партнером.

2. Гіперфемінінна поведінка проявляється підкресленою жіночністю, м'якістю, поступливістю, здатністю прощати статевого партнера його цинізм і брутальність. Гіперфемінінна поведінку дівчаток рідко привертає до себе увагу, оскільки такі якості, як жіночність, ніжність, покірність, узгоджуються із загальноприйнятими уявленнями про жінку і високо оцінюються суспільством. Хлопчики цього типу відрізняються слухняністю, м'якістю, акуратністю. Вони уникають конфліктів і ситуацій, що вимагають від них прояву сміливості і мужності. Сексуальна поведінка відрізняється мазохистськими нахилами, що проявляються в перебільшеній покірності, схильності до самопожертви, готовності пристосовуватися до будь-яких вимог статевого партнера.

3. Гіперсексуальність характеризується значним підвищенням цінності сексуального життя і витісненням інших цінностей. Вважається, що у людини існують чотири сфери життя, які формують співвідношення цінностей тих чи інших видів діяльності: сім'я, робота, хобі, секс. У разі девіацій гіперсексуальність поведінки стає не стільки засобом для досягнення задоволення, а й самоціллю.

4. Асексуальна девіантна поведінку, повна протилежність гіперсексуальній поведінці, при якій людина знижує значимість і цінність

сексуального життя або заперечує її істотність повністю і виключає зі свого життя вчинки, спрямовані на сексуальні контакти.

5. Педофілія – спрямованість сексуального та еротичного потягу дорослої людини на дитину. Людина з педофільною спрямованістю не знаходить повного сексуального задоволення в контактах з однолітками і здатна відчувати оргазм лише при взаємодії з дітьми [9, с. 114].

6. Ефебофілія – потяг до підлітків. Мотивом поведінки людини, що схиляється до вибору в якості партнера підлітка, часто виявляється «пошук непорочності», відсутність сексуального досвіду і збентеження в інтимному житті.

7. Геронтофілія полягає в сексуальному потязі до партнера похилого віку, при цьому старече тіло грає роль своєрідного фетиша (К. Імелінський). Як правило, зустрічається тільки у чоловіків [8, с. 125].

8. Зоофілія – сексуальний потяг до вчинення сексуальних дій з твариною. При цьому тварина розглядається людиною з зоофільною орієнтацією як замісний (вікарний) або сурогатний сексуальний об'єкт.

9. Фетишизм, або сексуальний символізм, характеризується заміщенням об'єкта або суб'єкта сексуального потягу будь-яким символом (частиною одягу, особистим предметом), який виявляється достатнім для досягнення сексуального збудження і оргазму.

10. Нарцисизм (аутоеротизм) позначається як спрямованість сексуального потягу на себе. Він проявляється самозамилуванням, завищеною самооцінкою, підвищеним інтересом до власної зовнішності, статевих органів, сексапільності.

11. Інцестна поведінка характеризується спрямованістю і схильністю до реалізації сексуального потягу в контактах з кровними родичами (частіше з сестрами, доньками, онуками).

12. Садизм, мазохізм і садомазохізм: є близькими сексуальними девіаціями, оскільки є наслідком гіперрольової поведінки і включають

спряженість сексуального задоволення з насильством і агресією, спрямованою або на себе, або на партнера, або і те й інше.

13. Експібіціонізмом називають сексуальну девіацію у вигляді досягнення сексуального задоволення шляхом демонстрації власних статевих органів або свого сексуального життя оточуючим.

14. Вуайеризм – це форма девіантної сексуальної поведінки, яка полягає в отриманні сексуального задоволення при підгляданні (або підслуховуванні) за процесом оголення або сексуальним життям людей [5].

Серед проявів статевої активності підлітків найбільш часті: онанізм, петтінг, орально-генітальні контакти, раннє статеве життя, проміскуїтет. Багатьма сексологами доведено, що перші два поняття не є девіацією. Це всього лише форма пізнання свого тіла і своєї сексуальності.

«Нормальні» сексуальні практики підлітків:

- Онанізм (мастурбація) – штучне стимулювання геніталій предметами, руками або досягнення статевої насолоди за допомогою відповідних сексуальних уявлень (психічний онанізм).

- Петтінг – взаємні ласки до будь-яких форм, окрім інтроїтуса, що забезпечують статеве задоволення, принаймні, одного з партнерів [16, с. 147].

До сексуальних девіацій підлітків відносяться:

1. Орально-генітальні контакти.

2. Раннє статеве життя – вступ в статевий зв'язок до досягнення 14-16 років. Однозначна оцінка даної девіації у підлітків з соціальних і медичних позицій надзвичайно ускладнена, в силу раннього статевого дозрівання і запізнювання соціальної зрілості, характерних для сучасної молоді.

3. Проміскуїтет – невпорядковане статеве життя з різними особами. Обумовлений патологічною гіперсексуальністю (еротоманія), в основі якої лежать гормональні і нервово-психічні порушення. У підлітковому віці найчастіше є формою асоціальної поведінки.

4. Дитяча-підліткова проституція – різновид девіантної поведінки, яка виражається в торгівлі особами дитячо-підліткового віку своїм тілом з

метою отримання коштів для існування. Нездатність дитини протистояти дорослим, нерідко низький інтелектуальний рівень, визначений дохід від занять проституцією і, як наслідок, «прихильність» сім'ї до подібної діяльності позбавляє підлітка можливості відмовитися від «роботи» в тіньовій «сфері сексуальних послуг» [26].

Висновки до першого розділу

Аналіз теоретичних джерел з проблеми, дозволяє зробити наступні висновки:

Девіантна поведінка – це система вчинків або окремі вчинки, що суперечать прийнятим у суспільстві нормам і виявляються в незбалансованості психічних процесів, дезадаптивності, порушенні процесу самоактуалізації і ухиленні від морального і естетичного контролю над власною поведінкою.

Більш висока схильність до девіацій у підлітків обумовлена наступними причинами, пов'язаними: з психічними і психофізіологічними розладами (залишкові ознаки органічного ураження головного мозку, патології характеру, неврози); з соціальними та психологічними проблемами (дефекти правового і моральної свідомості, зміст потреб особистості, особливості характеру, особливості емоційно-вольової сфери).

У підлітковій і юнацькій сексуальності виділяють наступні компоненти: а) поведінкові (мастурбація, сексуальні ігри, залицяння та ін.); б) емоційні (еротичні фантазії і переживання); в) когнітивно-оціночні (уявлення про природу сексуальності і ставлення до неї).

До «нормальних» сексуальних практик підлітків відносяться онанізм, петтінг, фронтаж. Сексуальні девіації підлітків проявляються в: орально-генітальних контактах, ранньому статевому житті, проміскуїтеті, дитячо-підлітковій проституції.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДХИЛЕНЬ В СЕКСУАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ

2.1. Характеристика вибірки та методів дослідження

Проблема сексуальних стосунків є предметом міждисциплінарних досліджень. Сексуальна поведінка, її девіації, механізми взаємодії різноманітних факторів, що впливають на формування статевого досвіду, розглядаються в рамках біологічних, соціальних та психологічних наук. В рамках психологічної науки відсутнє єдине уявлення про причини виникнення сексуальних стосунків та уявлення про фактори, що впливають на виникнення сексуальних девіацій. Сексуальні стосунки підлітків є результатом взаємообумовлених об'єктивних та суб'єктивних факторів. Об'єктивні фактори – це ситуаційні умови, які створюють потенційну

можливість почати підлітку статеві стосунки, які мають місце лише в поєднанні з суб'єктивними факторами. Тобто, якщо особистісні характеристики підлітка не спонукають його до початку статевого життя, то і об'єктивні фактори тут безсилі.

Мета нашої роботи – емпірично дослідити відхилення в сексуальній поведінці підлітків.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Херсонської загальноосвітньої школи I-III ступенів №4 Херсонської міської ради. Вибірка складалася з старших підлітків (14-15 років) з девіантною поведінкою, які були поділені за статевою ознакою на дві рівні групи (по 10 осіб). Причини відбору даних підлітків стали скарги класних керівників на наявність наступних характеристик у поведінці респондентів: стан алкогольного сп'яніння; знаходження в асоціальних компаніях; втеча з дому, бродяжництво; делінквентна поведінка.

Методичні принципи, використані нами в ході проведення емпіричного дослідження:

- найголовніший принцип у роботі з підлітками в рамках дуже інтимного питання - принцип конфіденційності результатів обстеження;
- при аналізі даних ми спиралися на принцип якісно-кількісного підходу: тобто оцінку не тільки кількісних показників (балів), а й на якісний аналіз отриманих даних;
- принцип врахування вікових особливостей підлітків: підбір методик, пред'явлення інструкції, аналіз результатів здійснювався з урахуванням вікових норм учнів.

Умови психологічного обстеження відповідали наступним вимогам:

- особливою умовою було встановлення довірливого контакту з досліджуваними підлітками перед проведенням обстеження: знайомство, ознайомлення з правилами конфіденційності та освітлення цілей майбутньої діяльності;

- стимулювання та заохочення респондентів: підтримка сприятливої атмосфери в процесі обстеження;

- безоцінне ставлення психолога до респондентів, відносність оціночних характеристик.

Для проведення обстеження ми скористалися такими методами (за класифікацією Б.Г.Ананьева):

- «на організаційному етапі: теоретичний аналіз, метод поперечних зрізів (порівняльний);

- на емпіричному етапі: психодіагностичні методики;

- на етапі обробки даних: метод описової статистики, якісний аналіз;

- на етапі інтерпретації даних: структурний метод» [1, с. 101].

Психодіагностичну базу нашого дослідження склали наступні методики:

1. Визначення схильності до девіантної поведінки (О.М. Орел).

«Жіночий варіант включає 108 питань; Чоловічий варіант складається з 98 питань.

Призначення. Запропонована методика, призначена для діагностики схильності до поведінки, що відхиляється, є стандартизованим тест-опитувальником, призначеним для вимірювання готовності (схильності) підлітків до реалізації різних форм поведінки, що відхиляється. Опитувальник являє собою набір спеціалізованих психодіагностичних шкал, спрямованих на вимірювання готовності (схильності) до реалізації окремих форм поведінки, що відхиляється:

1. Шкала установки на соціально-бажані відповіді;

2. Шкала схильності до порушення норм і правил;

3. Шкала схильності до адиктивної поведінки;

4. Шкала схильності до саморуйнівної поведінки;

5. Шкала схильності до агресії та насильства;

6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій;

7. Шкала схильності до делінквентної поведінки;

8. Шкала прийняття жіночої соціальної ролі (в чоловічому варіанті 8 шкала відсутня).

Шкали опитувальника діляться на змістовні та службову. Змістовні шкали: спрямовані на вимір психологічного змісту комплексу пов'язаних між собою форм девіантної поведінки, тобто соціальних і особистісних установок, що стоять за цими поведінковими проявами. Службова шкала призначена для вимірювання схильності респондента давати про себе соціально-бажану інформацію, оцінки достовірності результатів опитувальника в цілому, а також для корекції результатів за змістовними шкалами в залежності від вираженості установки респондента на соціально-бажані відповіді» [15, с. 126].

2. Установки до сексу (Г.Ю. Айзенк).

«Опитувальник розроблений на основі концепції особистості Г. Айзенка. Поряд з дослідженням ставлення до сексу, орієнтований на прогноз задоволеності шлюбом, виявлення відхилень у сексуальній поведінці.

Опитувальник має повну і скорочену форми. У повну версію входить 159 питань, в скорочену – 96. Формулювання питань практично однакові для чоловіків і жінок. Більшість питань потребують відповіді типу «так» / «ні», проте є і формулювання з відповідями «вірно» / «невірно», «згоден» / «не згоден». Передбачена можливість невизначеної відповіді для кожного з пунктів опитувальника.

Питання 157 передбачає «відкрити» відповідь: В якому віці Ви здійснили перший статевий акт? Питання 158 та 159 мають 10-бальну рейтингову шкалу оцінювання.

Оцінка результатів заснована на підрахунку «ключових» відповідей.

В ході аналізу результатів були виділені 11 узагальнених чинників (шкал), що впливають на результати:

- 1) дозволеність;
- 2) реалізованість;

- 3) сексуальна невротичність;
- 4) знеособлений секс;
- 5) порнографія;
- 6) сексуальна сором'язливість;
- 7) цнотливість;
- 8) відраза до сексу;
- 9) сексуальна збудливість;
- 10) фізичний секс;
- 11) агресивний секс.

Всі вищезазначені шкали можна об'єднати у два фактора вищого порядку: «сексуальний потяг» і «сексуальна задоволеність», прояв яких зазначався у обох статей» [11, с. 89].

3. Авторська анкета «Мої сексуальні стосунки» (додаток А).

Авторська анкета, що складається з двох блоків. Перший дозволяє оцінити способи поведінки, які вибирають підлітки для того, щоб висловити свою симпатію; другий блок визначає безпосередньо сексуальну активність юнаків і дівчат – вік вступу в статеве життя, емоції і мотиви, які супроводжують його.

Вищеперерахований психодіагностичний інструментарій відповідає базовим вимогам, що пред'являються до методик, таким як надійність і валідність. Діагностичний матеріал відповідає віку респондентів і меті емпіричного дослідження. За результатами першої методики можна робити висновки про схильність підлітків до девіацій. Друга методика дозволить встановити наявність саме сексуальних девіацій у підлітків. Авторська анкета дозволяє дослідити особливості міжособистісних взаємин підлітків з протилежною статтю і визначити рівень значущості цих відносин. Таким чином, результати, отримані за трьома методиками, взаємно доповнюють один одного і дають досить повне уявлення про наявні відхилення у сексуальній поведінці респондентів.

2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження відхилень в сексуальній поведінці підлітків

Для аналізу результатів дослідження психологічних особливостей сексуальної поведінки підлітків з поведінкою, що відхиляється, звернемося до результатів психодіагностики девіантної поведінки за статевим розподілом, тобто окремо по вибірці дівчат та хлопців підліткового віку. В результаті емпіричного дослідження поведінки, що відхиляється підлітків жіночої статі, маємо результати, представлені у таблиці 2.1.

1. Визначення схильності до поведінки, що відхиляється за методикою О.М. Орел.

Таблиця 2.1

Результати дівчат-підлітків за методикою визначення схильності до девіантної поведінки (О.М. Орел)

Шкали	Високі результати	Середні результати	Низькі результати
Установка на соціально-бажані відповіді	50%	40%	10%
Схильність до порушення норм і правил	40%	30%	30%

Продовж. табл. 2.1

Схильність до адиктивної поведінки	50%	20%	30%
Схильність до саморуйнівної поведінки		70%	30%
Схильність до агресії та насилля	40%	40%	20%
Вольовий контроль емоційних реакцій	20%	40%	40%
Схильність до делінквентної поведінки	40%	50%	10%

Перша шкала є службовою і призначена для вимірювання готовності респондента показувати себе в найбільш сприятливому світлі, з точки зору соціальної бажаності. Як видно з результатів, представлених в таблиці 2.1, 50% респондентів дівчат показали результат, що відповідає високому рівню

соціальної бажаності відповідей. Такий результат свідчить про те, що на момент дослідження респонденти з недовірою ставилися до інтерв'юера чи психодіагностичної ситуації та відчували себе не комфортно. Така атмосфера під час дослідження змушує респондентів давати соціально-бажані відповіді та приховувати достовірну інформацію про себе. Лише 10% підлітків показали низький рівень соціально-бажаних відповідей, вони щиро відповідали на питання опитувальника та не намагалися приховати достовірну інформацію.

За допомогою другої шкали можна визначити схильності респондента до порушення будь-яких норм і правил, схильності до заперечення загальноприйнятих норм і цінностей та зразків поведінки. Високі результати за даною шкалою виявилися у 40% дівчат, що свідчить про те, що підлітки з високою готовністю порушують всі можливі норми і правила, прийняті суспільством. Через те, що вони вважають неприйнятним для себе жити за шаблоном і наслідувати соціальні норми та правила, потрапляють в різного роду неприйнятні ситуації. Лише 30% дівчат показали низький рівень за цією шкалою. Вони вважають за краще не відрізнитися від інших, не схильні йти проти громадських традицій даного суспільства, не схвалюють вчинки такого роду з боку інших і поводяться стереотипно.

Однією з форм деструктивної (руйнівної) поведінки є готовність реалізувати адиктивну поведінку, про що свідчать результати третьої шкали нашого психодіагностичного інструментарію. Високі результати за цією шкалою виявлено у 50% опитаних дівчат. Що свідчить про виражену схильність респондентів за допомогою зміни свого психічного стану до відходу від реальності. Ці підлітки прагнуть, також, піти від реальності за допомогою прийому деяких речовин або постійною фіксацією уваги на певних предметах, що супроводжуються розвитком інтенсивних емоцій. Низький рівень готовності до адиктивної поведінки виявлено у 30% дівчат. Тому вище зазначені тенденції у них не виражені. Це також може свідчити про високий соціальний контроль поведінкових реакцій.

Четверта шкала призначена для психодіагностичного вимірювання схильності до саморуйнівної поведінки. Високих показників за даною шкалою, серед опитаних респондентів немає. У 30% підлітків виявлено низький рівень. Це показник відсутності схильності до ризику і до гострих відчуттів, високої цінності свого власного життя. Садомазахістські нахили у них взагалі відсутні.

Для вимірювання готовності респондента до реалізації агресивних тенденцій в поведінці і насильства призначена п'ята шкала опитувальника. Висока схильність спостерігається у 40% продіагностованих дівчат. Ці підлітки схильні вирішувати проблеми за допомогою насильства і конфліктів, у них домінує агресивна спрямованість у взаєминах з іншими людьми. У 20% підлітків низький показник за даною шкалою. Це говорить про неприйняття насильства, як засобу вирішення проблем, невизначеність агресивних тенденцій.

Для вимірювання вольового контролю емоційних реакцій призначена шоста шкала опитувальника. Чим вище показник за цією шкалою, тим нижче здатність людини до самоконтролю. Ми виявили, що тільки 20% дівчат мають високий рівень самоконтролю, вони досить жорстко контролюють свої чуттєві пориви і потяги та будь-які поведінкові емоційні реакції. У 40% респондентів показники відповідають низькому рівню самоконтролю, що свідчить про небажання або нездатність контролювати поведінкові прояви емоційних реакцій, про слабкість вольового контролю емоційної сфери. Такі підлітки абсолютно не можуть тримати себе в руках, часом, в стресових ситуаціях стають зовсім некерованими.

Сьома шкала вимірює готовність (схильність) підлітків до реалізації делінквентної поведінки. Після аналізу даних, виявлено, що 40% дівчат мають високий рівень готовності до здійснення злочинів. Особливість ризику в тому, що тяжкість злочинів може варіювати від дрібних до найтяжчих. На момент вчинення злочину підліткам притаманно відчуття ейфорії і є великий шанс, що це почуття вони будуть намагатися переживати якомога частіше.

Отже, кількість, скоєних злочинів буде тільки збільшуватися. У 10% підлітків показники відносяться до низького рівня. Це свідчить про високий рівень соціального контролю, ці підлітки ніколи не наважуються навіть на дрібні правопорушення.

Восьма шкала (тільки у дівчат) спрямована на виявлення прийняття жіночої соціальної ролі. 50% дівчат мають високий показник за цією шкалою, що свідчить про повне прийняття соціальної ролі жінки. У 20% респондентів виявлено низький рівень прийняття соціальної ролі жінки, або її повне заперечення.

Таблиця 2.2

Результати хлопців-підлітків за методикою визначення схильності до девіантної поведінки (О.М. Орел)

Шкали	Високі результати	Середні результати	Низькі результати
Установка на соціально-бажані відповіді	30%	60%	10%
Схильність до порушення норм і правил	20%	40%	40%
Схильність до адиктивної поведінки	20%	30%	50%
Схильність до саморуйнівної поведінки		50%	50%
Схильність до агресії та насилля	20%	50%	30%

Продовж. табл. 2.2

Вольовий контроль емоційних реакцій	60%	20%	20%
Схильність до делінквентної поведінки	40%	50%	10%

Інтерпретація отриманих результатів (табл. 2.2):

За шкалою «Установка на соціально-бажані відповіді» 30% юнаків мають високий рівень. Респонденти умисно прагнуть показати себе в кращому світлі, з недовірою та настороженістю ставляться до ситуації обстеження. У 10% підлітків-хлопців виявлено низький рівень соціально-

бажаних відповідей. Респонденти щиро відповідали на питання, не намагалися нічого приховати.

За шкалою «Схильність до порушення норм і правил» у 20% юнаків виявлено високий показник. Ці респонденти виявляють схильність до порушення будь-яких норм і правил, до заперечення загальноприйнятих норм і цінностей, зразків поведінки. Вони нехтують громадською думкою, порушують порядок. Низький рівень за цією шкалою було виявлено у 40% підлітків. У цих підлітків відсутні схильності протиставляти свої власні норми і цінності груповим, відсутня тенденція йти проти суспільних порядків.

20% опитаних хлопців показали досить високі результати за шкалою «Схильність до адиктивної поведінки». Це говорить про виражену схильність шляхом прийому різних речовин, відходу від реальності за допомогою зміни свого психічного стану. У 50% досліджуваних виявився низький рівень готовності до адиктивної поведінки. Це говорить про відсутність схильності до адиктивної поведінки та про гарний соціальний контроль поведінкових реакцій.

За четвертою шкалою «Схильність до саморуйнівної поведінки» виявилось, що високих показників у юнаків, також як у дівчат, немає. Але низький рівень спостерігається у 50% респондентів. Цим підліткам властива цінність власного життя, вони не мають тяги до ризику і гострих відчуттів, опікуються власним здоров'ям та бояться заподіяти шкоди своєму здоров'ю.

За п'ятою шкалою «Схильність до агресії та насилля» високий рівень був виявлений у 20% обстежених підлітків чоловічої статі. Даний показник свідчить про агресивну спрямованість особистості по відношенню до інших людей, вони схильні вирішувати проблеми за допомогою насильства і конфліктів. У 30% підлітків виявлено низький показник. Цих респондентів можна охарактеризувати як не схильних до агресії, вони несхвально ставляться до насилля, як засобу вирішення проблем та конфліктів.

За шостою шкалою «Вольовий контроль емоційних реакцій» 60% підлітків мають високий рівень самоконтролю. Вони здатні легко контролювати будь-які поведінкові емоційні реакції, свої чуттєві пориви і потяги. У 20% підлітків спостерігається слабкий вольовий контроль емоційної сфери, небажання або нездатність контролювати поведінкові прояви.

За сьомою шкалою «Схильність до делінквентної поведінки» у 40% респондентів був виявлений високий рівень готовності до здійснення злочинів. Це може бути обумовлено низьким соціальним контролем. У 10% показники на низькому рівні. Це говорить про високий рівень соціального контролю.

Результати юнаків і дівчат за даною методикою значно різняться. Для порівняння результатів підлітків хлопців та дівчат ми застосували багатофункціональний критерій Фішера. Відмінність у відсотковому співвідношенні у двох вибірках досліджуваних виявилася статистично значущою за певними шкалами (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Порівняльні результати високих показників дівчат та хлопців за методикою визначення схильності до поведінки, що відхиляється (О.М. Орел)

Шкали	Дівчата	Хлопці	φ	Рівень статистичної значущості
Установка на соціально-бажані відповіді	50%	30%	2,54	$p \leq 0,05$
Схильність до порушення норм і правил	40%	20%	2,56	$p \leq 0,05$

Продовж. табл. 2.3

Схильність до адиктивної поведінки	50%	20%	2,42	$p \leq 0,01$
Схильність до саморуйнівної поведінки				
Схильність до агресії та насилля	40%	20%	2,5	$p \leq 0,05$
Вольовий контроль емоційних	20%	60%	2,38	$p \leq 0,01$

реакцій				
Схильність до делінквентної поведінки	40%	40%	8,2	p>0,01

За першими трьома і п'ятою шкалами дівчата з дуже великим відривом випереджають юнаків. Цілком ймовірно, що така позиція обумовлена тим, що дівчата більш емоційні, легко піддаються впливу натовпу і більш старших друзів, дорослішають вони раніше, що і свідчить про бажання дівчат-підлітків потрапити в більш дорослу компанію, показати свою престижність та дорослість. Але демонстрація дорослості виражається у порушенні правил, норм оточення, приймаючи різні наркотичні речовини, виявляючи агресію, причому не тільки по відношенню до інших, але і до самих себе.

У той же час підлітки-хлопці, незважаючи на те, що їхні потреби і бажання не особливо відрізняються від дівчат, в меншій мірі схильні до впливу натовпу. Цілком ймовірно що, це відбувається через, те що вони менш емоційні, прагнуть відстоювати свою точку зору, а не зливатися з натовпом. Тому і відсотковий показник у них набагато нижче. Винятком є шкала вольового контролю, за якою вони випереджають дівчат, і, як вже було сказано, здатні більшою мірою контролювати свої вчинки і емоції. Що стосується делінквентної поведінки, тут у обох груп однаковий відсоток. Тобто і юнаки і дівчата в однаковій мірі схильні до скоєння злочинів.

В результаті емпіричного дослідження, виявлені закономірності схильностей до девіантної поведінки в ієрархії у дівчат:

1. Адиктивна поведінка;
2. Порушення норм і правил, агресія і насильство, делінквентна поведінка.

В ієрархії юнаків:

1. Делінквентна поведінка;
 2. Агресія і насильство, порушення норм і правил, адиктивна поведінка.
2. Установки до сексу (Г.Ю. Айзенк).

Звернемося до таблиці 2.4, в якій представлені результати опитування дівчат.

Таблиця 2.4

**Результати дівчат-підлітків за методикою «Установки до сексу»
(Г.Ю. Айзенк)**

Шкали	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Дозволеність		10%	90%
Реалізованість		30%	70%
Сексуальна невротичність	20%	10%	70%
Знеособлений секс	30%	20%	50%
Порнографія	60%	20%	20%
Сексуальна сором'язливість	60%	20%	20%
Цнотливість	20%	70%	10%
Відраза до сексу	40%	40%	20%
Сексуальна збудливість	40%	10%	50%
Фізичний секс	50%	30%	20%
Агресивний секс	30%	60%	10%

Результати діагностики установок до сексу у дівчат (табл. 2.4):

У 90% дівчат було виявлено низький рівень за шкалою «Дозволеність». Ці підлітки поважають шлюбні стосунки і не підтримують «аморальність» ні в якому вигляді, вони стурбовані проблемами невинності та збереженням цнотливості до шлюбу. Але за результатами попередньої методики, ми не можемо говорити про відсутність соціально-бажаних відповідей.

За шкалою «Реалізованість» низький рівень реалізованості мають 70% опитаних дівчат. В цілому, для більшості людей надзвичайно привабливим станом є задоволеність своїм сексуальним життям, а низькі бали за цією шкалою свідчать про серйозне розчарування в цьому питанні. Задоволеність своїм сексуальним життям у достатньо ранньому віці є ненормальною характеристикою.

20% дівчат мають високий результат за шкалою «Сексуальна невротичність». Незадоволеність, розчарування в своєму сексуальному житті

часто стають причинами невротичних сексуальних реакцій. Дівчата підліткового віку стикаються з проблемою контролю своїх сексуальних потягів та імпульсів, легко засмучуються через свої власні думки або вчинки. У 70% респондентів невротичність знаходиться на низькому рівні. Що говорить про абсолютно протилежні тенденції. Відчуття невпевненості і сорому в плані сексу у них відсутні.

При аналізі за шкалою «Знеособлений секс» було виявлено, що у 30% опитаних дівчат високий показник за даною шкалою. Вони розглядають сексуального партнера лише як об'єкт для отримання чуттєвого задоволення, не беручи до уваги його особливості характеру і темпераменту, потреби, бажання, індивідуальні особливості. Низький рівень спостерігається у 50% дівчат. Що дає нам можливість припускати значущість для них взаємин з партнером, важливість почуттів, неприйняття сексу тільки для задоволення фізичних потреб, без будь-якої емоційної складової.

Високий бал за шкалою «Порнографія» отримали 60% дівчат. Це вказує на схвалення порнографії і на значний інтерес до неї. Такі люди охоче переглядають її, з метою збільшення свого збудження, отримання задоволення від малюнків або фотографій, що зображують сексуальні сюжети. У той же час низький бал отримали лише 20% опитаних дівчат, що означає несхвалення і байдужий інтерес до порнографії.

З високим балом за шкалою «Сексуальна сором'язливість» було виявлено 60% дівчат. Ці респонденти ніяковіють при розмовах про секс, почувають себе напружено в близьких стосунках з протилежною статтю. У 20% дівчат показники відносяться до низького рівня сексуальної сором'язливості. Що свідчить про більш спокійну реакцію на сексуальні відносини.

Шкала «Цнотливість» схожа з попередньою шкалою. У 20% дівчат з високими балами є тенденція утримуватися навіть від самих незначних проявів сексуальної пристрасті. Вони не люблять думати на цю тему, та й взагалі не уявляють факт присутності статевих стосунків на даному етапі

життя. Низький бал спостерігається тільки у 10% дівчат. Тобто, у цих респондентів адекватне ставлення до питання сексу та сексуальних стосунків в їхньому житті.

40% дівчат за шкалою «Відраза до сексу» набрали високі бали. Ці підлітки з огидою реагують на деякі види сексу, деякі моменти сексуального життя для них є неприпустимими. Таким людям огидні навіть ті види сексуальної поведінки, які для більшості людей є цілком нормальними. У 20% підлітків, які набрали низькі бали, спостерігаються абсолютно протилежні установки. Підлітковий інтерес до всього нового лише посилює жагу до експериментування у сексуальному житті та відкритті для себе все нових сторін та досвіду.

50% дівчат, які набрали низькі бали за шкалою «Сексуальна збудливість», для того щоб прийти в стан сексуального збудження, необхідно пройти певний ряд умов та сприятливих факторів. Для 40% респондентів, які набрали високі бали, абсолютно не потрібні особливі умови для збудження. Вони досить легко досягають такого стану, полегшуючи свої статеві відносини з партнером.

50% дівчат-підлітків мають високий рівень за шкалою «Фізичний секс». Це свідчить про те, що більш ніж духовні якості людини, вони цінують фізичну близькість з партнером, їм важливо проявити себе «на висоті» в статевих стосунках. 20% респондентів набрали низькі бали за цією шкалою. Що говорить про цінність для них духовних якостей партнера, ніж самого статевого акту. Для них цінними є духовна близькість з партнером, ніж фізична близькість.

Виявлено, що 30% дівчат, які набрали високі бали за шкалою «Агресивний секс», більше схильні до ворожості і агресивним імпульсам по відношенню до своїх сексуальних партнерів, і виявляють їх різними способами. Природно, що 10% дівчат з низьким рівнем сексуальної агресії не мають подібних тенденцій. Вони навпаки, проявляють багато ніжності і ласки по відношенню до свого статевого партнера.

Шкала «Сексуальний потяг» вимірює силу сексуального потягу респондента. В ході дослідження було виявлено, що 40% дівчат мають високий рівень статевого потягу. Цей показник складається з 1, 4, 5,9 і 10 шкал. Отже, можна стверджувати, що сексуальні відносини для цих дівчат відіграють першочергову роль та мають дуже велике значення. У 30% дівчат низький рівень статевого потягу. Вони не надають перевагу саме сексуальним відносинам у стосунках зі своїм партнером, цінують духовну близькість, спільність поглядів та інтересів.

Шкала «Сексуальна задоволеність». Задоволеність людини своїм сексуальним життям абсолютно не залежить від її сексуального «апетиту». Люди можуть вести зовсім задовільне, на їхню думку, сексуальне життя, абсолютно не напружуючись щодо того, щоб активно, енергійно і часто займатися любов'ю. З іншого боку, їх сексуальне життя може бути цілком задовільним і тоді, коли такі активні, енергійні і регулярні заняття любов'ю стають основною метою життя. 80% респондентів мають високий рівень задоволеності. Тобто, незалежно від частоти сексуальних контактів, їх все задовольняє. Тільки 10% дівчат мають низький рівень і абсолютно не задоволені своїм сексуальним життям. У них спостерігаються протилежні тенденції.

Результати нашого дослідження досить суперечливі. Порнографія, високе лібідо та сексуальна задоволеність гармоніюють з абсолютно протилежними поняттями. Такими як сексуальна огида та сексуальна сором'язливість. Ще більше протиріч виникає, коли ці критерії виявляються в одного респондента. Але такий феномен може бути. Причиною може слугувати розмиття кордонів між гендерними ролями і стереотипами сексуальної поведінки. Для дівчат характерна висока психологічна пластичність, завдяки якій, вони здатні приймати на себе різні ролі. Це проявляється як в сексуальному житті, так і в повсякденному.

Таблиця 2.5

**Результати хлопців-підлітків за методикою «Установки до сексу»
(Г.Ю. Айзенк)**

Шкали	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Дозволеність			100%
Реалізованість	10%	20%	70%
Сексуальна невротичність	30%	10%	60%
Знеособлений секс		20%	80%
Порнографія	50%	10%	40%
Сексуальна сором'язливість	20%	50%	30%
Цнотливість	20%	70%	10%
Відраза до сексу	10%	90%	
Сексуальна збудливість	20%	40%	40%
Фізичний секс	80%	20%	
Агресивний секс	20%	30%	50%

Інтерпретація отриманих результатів у юнаків (табл. 2.5):

У 100% досліджуваних показники відносяться до низького рівня за шкалою «Дозволеність». Зазвичай це свідчить про те, що респонденти стурбовані проблемами невинності, поважають шлюбні стосунки, дотримуються моральних норм в питаннях сексуального життя. Респондентів з високим рівнем дозволеності, виявлено не було, як і в дівочій вибірці дослідження.

За шкалою «Реалізованість» високий рівень при аналізі було виявлено тільки у 10% хлопців. Цей показник говорить про те, що респонденти майже повністю реалізували себе в сфері сексу. Низький рівень реалізованості мають 70% опитаних респондентів. Задоволеність своїм сексуальним життям є для більшості людей надзвичайно привабливим станом, а низькі бали за цією шкалою – явна ознака серйозного розчарування цією областю свого життя. Як показує практика, причини такого стану можуть ховатися як у самих респондентах, так і в їх партнерах.

Невротичність в сексуальній сфері на високому рівні була зафіксована у 30% підлітків. Зазвичай, це явна ознака існуючих у респондентів проблем в

сексуальному житті. Їм складно контролювати або придушувати свої імпульси, вони легко засмучуються через свої власні думки або вчинки. У 60% невротичність знаходиться на низькому рівні. Такий показник свідчить про відсутність невпевненості і нав'язливих страхів перед своїм статевим партнером.

За шкалою «Знеособлений секс» у нашій вибірці респондентів хлопців-підлітків високий рівень не виявлено. У той же час низький рівень спостерігається у 80% підлітків. Даний показник дає нам можливість припустити, що для них дуже важлива емоційна сторона відносин з партнером. Швидше за все вони не схвалюють секс тільки заради «сексу».

П'ята шкала відноситься до «порнографії», тобто отримання задоволення від перегляду матеріалів порнографічного змісту. Високий бал за цією шкалою отримали 50% хлопців. Такий показник, як правило, вказує на отримання задоволення від перегляду порнографії. Вони із задоволенням переглядають дані матеріали, з метою збільшення свого збудження. У той же час низький бал отримали 40% опитаних хлопців, що означає абсолютно протилежну тенденцію, несхвалення і нетерпимість до порнографії, аж до відрази.

За шкалою «Сексуальна сором'язливість» високий бал набрали 20% опитаних юнаків. Це говорить про нервову напругу респондентів в стосунках з протилежною статтю, вони соромляться розмов на тему сексу, а також бояться сексуальних відносин. У 30% підлітків низький рівень сексуальної сором'язливості. Що свідчить про відсутність скутості і сорому.

За шкалою «Цнотливість» у 20% респондентів з високими балами спостерігається тенденція утримання від будь-яких проявів сексуальної пристрасності. Вони не люблять думати на цю тему, та й взагалі займатися любов'ю. Низький бал спостерігається тільки у 10% респондентів, що означає протилежні тенденції у ставленні до цієї проблеми.

10% юнаків, які набрали високі бали за шкалою «Відраза до сексу», з огидою реагують на деякі види сексу або з огидою відносяться до самого

процесу фізичної близькості. Низький рівень відрази до сексу у жодного з хлопців не спостерігається.

Деяким людям, щоб прийти в стан сексуального збудження, необхідний цілий ряд певних умов. Умови можуть бути різними, але зазвичай, одні й ті ж для певної людини. До цієї категорії людей відносяться 40% опитаних юнаків, які набрали низькі бали за шкалою «Сексуальна збудливість». Для 20% досліджуваних, які набрали високі бали, абсолютно не потрібні особливі умови для збудження. Вони досить легко досягають такого стану.

Десята шкала «Фізичний секс» оцінює активне прагнення до реального статевого контакту. Аналіз результатів виявив, що 80% юнаків відносяться до високого рівня за даною шкалою. Для них вкрай важливо опинитися на висоті в ліжку зі своїм партнером, це цінується ними набагато вище, ніж духовні якості людини. Статевому акту приділяється особлива увага за рахунок інших сторін любовних відносин. Низького рівня фізичного сексу у респондентів виявлено не було.

Шкала «Агресивний секс» виявляє прагнення людини проявляти ворожість в сексуальному зв'язку, і проявляти агресію до партнера під час статевого акту. 20% респондентів, що набрали високі бали більше схильні до прояву ворожості і агресії до своїх сексуальних партнерів. У 50% респондентів з низьким рівнем сексуальної агресії не спостерігається подібних тенденцій. Вони схильні до прояву зайвої ніжності по відношенню до свого статевого партнера.

Шкала «Сексуальне збудження» вимірює силу сексуального потягу респондента. В ході дослідження було виявлено, що 60% опитаних хлопців мають низький рівень статевого потягу. Отже, такі люди не особливо потребують сексуальних відносинах, можуть досить довгий час обходитися без них. Як не дивно, високого рівня статевого потягу серед юнаків не спостерігається.

Шкала «Сексуальна задоволеність». Задоволеність людини своїм сексуальним життям абсолютно не залежить від її сексуального «апетиту». 80% респондентів мають високий рівень задоволеності. Незалежно від частоти і якості сексуальних контактів, їх все задовольняє. Низького рівня задоволеності не виявлено.

Відмінності у відповідях дівчат і юнаків простежувалися протягом усього аналізу методики. Для наочності звернемося до таблиці 2.6:

Таблиця 2.6

Результати високих показників дівчат і хлопців за методикою «Установки до сексу» (Г.Ю. Айзенк)

Шкали	Дівчата	Хлопці
Дозволеність	0%	0%
Реалізованість	0%	10%
Сексуальна невротичність	20%	30%
Знеособлений секс	30%	0%
Порнографія	60%	50%
Сексуальна сором'язливість	60%	20%
Цнотливість	20%	20%
Відраза до сексу	40%	10%
Сексуальна збудливість	40%	20%
Фізичний секс	50%	80%
Агресивний секс	30%	20%

Для доказу того, що у дівчат-підлітків високі показники за методикою «Установки до сексу» (Г.Ю. Айзенка) переважають над високими показниками хлопців, ми використовували метод математичної статистики – багатофункціональний критерій Фішера.

Після проведених обчислень, ми бачимо, що частка осіб з більш високим рівнем шкал за методикою «Установки до сексу» (Г.Ю. Айзенка) у вибірці дівчат більше, ніж у вибірці хлопців, при рівні статистичної значущості ($p \leq 0,05$). Можемо зробити висновок, що дівчата-підлітки більш схильні до девіацій сексуального характеру, ніж юнаки. За отриманими результатами, юнаки випереджають дівчат за трьома

критеріями. А саме, в аспектах реалізованості, сексуальної невротичності і фізичного сексу. Дівчата ж мають більш високі показники за знеособленим сексом, порнографією, сексуальною сором'язливістю, сексуальною відразою, збудливістю, агресивністю сексу. Тільки за шкалами цнотливості і сексуальна задоволеність дівчата і юнаки отримали рівні бали.

Причин безліч, але однією з перших як і раніше залишається проблема боротьби за гендерну рівність та сексуальна революція. І, як ми бачимо, у дівочої половини опитаних підлітків простежуються риси, раніше властиві більшою мірою хлопцям. Такі як, наприклад, знеособлений секс, порнографія, агресивний секс. У хлопців-підлітків же навпаки, простежуються дівочі риси, такі як сексуальна невротичність, цнотливості. Це все говорить про наявність сексуальних девіацій в обох групах.

2. Авторська анкета «Мої сексуальні стосунки».

Після аналізу результатів сексуальної поведінки та її відхилень у дівчат та хлопців підліткового віку, виникла потреба проаналізувати особливості міжособистісних взаємин підлітків з протилежною статтю і визначити рівень значущості цих відносин. Результати відповідей респондентів дали змогу розподілити нашу вибірку на осіб, сексуально активних, тобто тих хто має досвід статевих стосунків або тих, хто має регулярні статеві стосунки та тих, у кого немає досвіду сексуальних стосунків (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Відсоткове співвідношення особливостей сексуальних відносин хлопців

№	Категорії	% від загальної кількості відповідей у секс. активних хлопців	% від загальної кількості відповідей у секс. не активних хлопців
1.	Значущість взаємин із протилежною статтю	63,3	35,0

Продовж. табл. 2.7

2.	Виникнення дружніх взаємин з протилежною статтю	45,3	46,0
3.	Виникнення коротких любовних відносин з протилежною статтю	36,3	38,0
4.	Виникнення тривалих любовних відносин з протилежною статтю	22,7	9,0
5.	Використання знаків уваги для того, щоб доставити партнеру задоволення	44,5	56,0
6.	Використання тілесних дотиків для того, щоб доставити партнеру задоволення	52,2	12,9
7.	Здатність говорити про свої почуття для того, щоб доставити партнеру задоволення	42,2	27,0
8.	Вступ у сексуальні відносини для того, щоб доставити партнеру задоволення	35,2	0

Для порівняння результатів сексуально активних та не активних підлітків хлопців ми застосували багатофункціональний критерій Фішера ($\phi=16,43$, при рівні статистичної значущості $p \leq 0,02$). Тобто існують статистично доведені відмінності між вибірками.

Підліткам-хлопцям з досвідом сексуальних стосунків вкрай важливі відносини з дівчатами, для них переважно властиві тривалі любовні зв'язки (що може бути пов'язано з небажанням і складнощами пошуку нової партнерки для інтимних стосунків). Вони часто використовують тілесні і сексуальні контакти для того, щоб доставити партнерці радість, і більш відкрито говорять про свої почуття. Прояв знаків уваги у вигляді подарунків частіше властивий тим хлопцям, які статевим життям не живуть.

Аналіз сексуальних відносин дівчат дозволив виділити наступні особливості (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Відсоткове співвідношення особливостей сексуальних відносин дівчат

№	Категорії	% від загальної кількості відповідей у секс. активних дівчат	% від загальної кількості відповідей у секс. не активних дівчат
1.	Значущість взаємин із протилежною статтю	71,0	32,5
2.	Виникнення дружніх взаємин з протилежною статтю	41,0	41,6
3.	Виникнення коротких любовних відносин з протилежною статтю	39,0	50,6
4.	Виникнення тривалих любовних відносин з протилежною статтю	32,2	30,0
5.	Використання знаків уваги для того, щоб доставити партнеру задоволення	25,0	48,1
6.	Використання тілесних дотиків для того, щоб доставити партнеру задоволення	68,0	29,9
7.	Здатність говорити про свої почуття для того, щоб доставити партнеру задоволення	20,	40,3
8.	Вступ у сексуальні відносини для того, щоб доставити партнеру задоволення	28,0	5,2

Для порівняння результатів сексуально активних та не активних підлітків дівчат ми застосували багатofункціональний критерій Фішера ($\phi=14,54$, при рівні статистичної значущості $p \leq 0,05$). Тобто існують статистично доведені відмінності між вибірками.

Дівчата, які живуть статевим життям, також відзначають високу значущість взаємовідносин з хлопцями, однак не було виявлено відмінностей в характеристиках тривалості взаємин. Дівчата, які не живуть статевим життям, частіше вступають лише в короткочасні любовні зв'язки з молодими людьми (ймовірно, ризик позбавлення невинності призводить до легкого розпаду стосунків). Вони також більш вільно говорять про свої почуття, і вкрай рідко дівчата відзначають, що вступають в інтимні стосунки для того, щоб зробити приємність партнеру (до таких пестоців відноситься петтінг і

оральні контакти). Вступ у сексуальні стосунки заради партнера і використання тілесних контактів відрізняють дівчат з досвідом сексуальних стосунків.

Основні потреби, які задовольняють підлітки за допомогою сексуальних стосунків, можна розділити на гедоністичні і комунікативні (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Відсоткове співвідношення мотивації сексуальних стосунків
хлопців**

№	Потреба	% від загальної кількості відповідей у секс. активних хлопців	% від загальної кількості відповідей у секс. не активних хлопців
1.	Зняття сексуальної напруги	57,0	47,0
2.	Пізнання	40,0	38,0
3.	Зближення з партнером	74,0	75,0
4.	Збільшення власної значущості	35,2	38,0
5.	Звичка	29,0	35,0
6.	Відчуття повноти життя	60,0	40,0
7.	Боротьба з самотністю	34,0	29,0
8.	Зняття емоційної напруги, отримання емоційної підтримки	44,5	47,0

Отже, можна сказати, що хлопців до сексуальних контактів частіше спонукають мотиви отримання задоволень, в той час як дівчата частіше керуються комунікативними мотивами, проте статистично значущих відмінностей виявлено не було. В результаті порівняльного аналізу за допомогою t – критерію Ст'юдента було виявлено, що юнаки частіше використовують секс для відчуття повноти життя ($t = 0,091$; рівень статистичної значущості $p = 0,001$), для зняття емоційної напруги і отримання емоційної підтримки ($t = 2,036$; рівень статистичної значущості $p = 0,043$).

Таким чином, сексуально активних підлітків обох статей відрізняє вкрай висока значущість взаємин із протилежною статтю, активне використання тілесних контактів і вступ в сексуальні стосунки, щоб доставити партнеру задоволення. Хлопці з досвідом сексуальних відносин частіше орієнтовані на створення тривалих зв'язків з дівчатами і більш відкриті у вираженні почуттів. Основними мотивами, які вони задовольняють за допомогою сексу, є отримання задоволення і емоційної підтримки, в той час як дівчата частіше прагнуть до спілкування і прийняття.

Висновки до другого розділу

В результаті емпіричного дослідження сексуальності та її девіації у підлітків, виявлені закономірності схильностей до девіантної поведінки в ієрархії у дівчат: Адиктивна поведінка; Порушення норм і правил, агресія і насильство, делінквентна поведінка. В ієрархії юнаків: Делінквентна поведінка; Агресія і насильство, порушення норм і правил, адиктивна поведінка.

Встановлено, що дівчата-підлітки більш схильні до девіацій сексуального характеру, ніж юнаки. За отриманими результатами, юнаки випереджають дівчат за трьома критеріями. А саме, в аспектах реалізованості, сексуальної невротичності і фізичного сексу. Дівчата ж мають більш високі показники за знеособленим сексом, порнографією, сексуальною сором'язливістю, сексуальною відразою, збудливістю, агресивністю сексу. Тільки за шкалами цнотливості і сексуальна задоволеність дівчата і юнаки отримали рівні бали.

В результаті дослідження особливостей міжособистісної взаємодії підлітків з протилежною статтю і визначення рівня значущості цих відносин можна сказати, що хлопців до сексуальних контактів частіше спонукають мотиви отримання задоволень, в той час як дівчата частіше керуються

комунікативними мотивами, проте статистично значущих відмінностей виявлено не було.

Емпірично доведено, що сексуально активних підлітків обох статей відрізняє вкрай висока значущість взаємин із протилежною статтю, активне використання тілесних контактів і вступ в сексуальні стосунки, щоб доставити партнеру задоволення. Хлопці з досвідом сексуальних відносин частіше орієнтовані на створення тривалих зв'язків з дівчатами і більш відкриті у вираженні почуттів. Основними мотивами, які вони задовольняють за допомогою сексу, є отримання задоволення і емоційної підтримки, в той час як дівчата частіше прагнуть до спілкування і прийняття.

ВИСНОВКИ

В результаті теоретичного та емпіричного дослідження сексуальності та її девіацій у підлітковому віці, ми можемо зробити наступні висновки:

1. Загалом у психологічних науках під девіантною поведінкою зазвичай називають сукупність дій чи окремих дій, які порушують соціально-психологічні, моральні норми, правила та принципи, прийняті в суспільстві. Більш висока схильність до девіацій у підлітків обумовлена причинами, пов'язаними з психічними і психофізіологічними розладами та з соціальними та психологічними проблемами. Сексуальність – це складна поведінка людини, на яку значною мірою впливають такі фактори, як фізична зовнішність, психологічні фактори, соціальні фактори, культурні норми та досвід минулого. У підлітковій і юнацькій сексуальності виділяють наступні компоненти: поведінкові, емоційні та когнітивно-оціночні. Сексуальність підлітка носить дисгармонійний характер. Між його емоційно-психологічним і відповідним фізичним розвитком існують протиріччя. Підліток, як правило, охоплений бажаннями, фантазіями і мріями сексуального характеру.

2. Спираючись на поставлені завдання емпіричного дослідження, ми з'ясували що: дівчата-підлітки мають більший відсоток вираженості девіантної поведінки, ніж юнаки. Переважаючими девіаціями у них є адиктивна поведінка, порушення норм і правил, прояв агресії і насильства, делінквентна поведінка. У юнаків переважають делінквентна поведінка, агресія і насильство, порушення норм і правил, і адиктивна поведінка. Але показники за цими девіаціями не перевищують результатів у дівчат. Результати діагностики сексуальної поведінки виявили, що дівчата випереджають юнаків за рівнем схильності до знеособленого сексу, порнографії, сексуальної сором'язливості, сексуальної відрази, збудливості, агресивного сексу. Юнаки випереджають дівчат в плані сексуальних установок за рівнем реалізованості, сексуальної невротичності і фізичного сексу. Цнотливість і сексуальна задоволеність у дівчат і юнаків знаходиться

на одному рівні. Таким чином, дівчата мають велику тенденцію до девіацій, в тому числі сексуальної спрямованості, ніж хлопці. Причин безліч, але однією з перших, як і раніше, залишається проблема боротьби за гендерну рівність та сексуальна революція. І, як ми бачимо, у дівочої половини опитаних підлітків простежуються риси, раніше властиві більшою мірою хлопцям.

3. В результаті якісного та кількісного аналізу емпіричних даних особливостей міжособистісних взаємин підлітків з протилежною статтю і рівня значущості цих відносин, ми виявили, що сексуально активних підлітків обох статей відрізняє вкрай висока значущість взаємин із протилежною статтю, активне використання тілесних контактів і вступ в сексуальні стосунки, щоб доставити партнеру задоволення. Хлопці з досвідом сексуальних відносин частіше орієнтовані на створення тривалих зв'язків з дівчатами і більш відкриті у вираженні почуттів. Основними мотивами, які вони задовольняють за допомогою сексу, є отримання задоволення і емоційної підтримки, в той час як дівчата частіше прагнуть до спілкування і прийняття.

Подальшою перспективою нашого дослідження може бути створення тренінгової програми для корекції відхилень у сексуальній поведінці сучасних підлітків та розробка рекомендацій для фахівців, що працюють в області психології девіантної поведінки. Надалі можлива перспектива проведення кросскультурних досліджень з метою виявлення схожості та відмінностей в передумовах сексуальних відносин у підлітків і психологічні особливості представників, що належать до різних соціокультур. Створення методик вимірювання схильності до сексуальних контактів в підлітковому віці в залежності від психологічних особливостей особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аймедов К. В. Особливості емоційно-вольової сфери підлітків з аутоагресивною поведінкою / К. В. Аймедов // Таврический журнал психиатрии. – 2013. – V.17, № 4 (65). – С. 56 – 59.
2. Аутоагресивна поведінка підлітків / О. В. Погорілко, А. М. Скрипніков, Л. О. Герасименко, Р. І. Ісаков. – Полтава : ТОВ "АСМІ", 2017. – 141 с.
3. Благута Р. І. Профілактика делінквентності неповнолітніх: психолого-правові аспекти: монографія / Р. І. Благута. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 176 с.
4. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій / О. І. Бондарчук. – К. : МАУП, 2006. – 88 с.
5. Васильченко Г.С. О методологических обоснованиях терминологии и классификации сексуальных расстройств / Г.С. Васильченко // Всесоюзный съезд невропатологов, психиатров и наркологов, 8-й. – М., 1988. – Т. 1. – С. 21-22.
6. Гура Е.І. Психічні чинники розладів поведінки та емоцій у підлітків, позбавлених батьківського піклування / Е.І. Гура // Укр. вісн. психоневрології. – 2007. – Т. 15, вип. 1(50). – С. 67 – 71.
7. Єсип М. З. Схильність до девіантної поведінки підлітків з низьким рівнем довіри до себе / М. З. Єсип, І. В. Михайлюк // Психологія і особистість. – 2016. – № 2 (10) частина 1. – С. 71–82.
8. Имелинский К. Сексология и сексопатология / К. Имелинский. – М. : Медицина, 1986. – 365 с.
9. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: навч. посібник / С. І. Яковенко, Н. Ю. Максимова, Л. І. Мороз, Л. А. Мороз. – К. : Вид. ПАЛИВОДА. В., 2006. – 260 с.

10. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения) / Е.В. Змановская. – 2-е изд. – М. : «Академия», 2004. – 288 с.
11. Квітковська Н.В. Психологія девіантної поведінки учнів. Навчально-методичний посібник / Н.В. Квітковська. – Миколаїв, 2010. – 240 с.
12. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения: учебное пособие для вузов / Клейберг Ю А. – М. : ТЦ Сфера, 2003. – 160 с.
13. Ковалевська Ю. М. Виявлення ранніх форм девіантної поведінки: навчальний посібник для практичних психологів / Ю. М. Ковалевська. – Х. : Друкарня ХВУ, 1998. – 39 с.
14. Кравець В.П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості / В.П. Кравець. – Тернопіль : ТНПУ, 2008. – 476 с.
15. Личко А. Е. Диагностика характера подростков. Патохарактерологический диагностический опросник для подростков. Краткое руководство / А. Е. Личко, Н. Я. Иванов. – СПб., 2001. – 68 с.
16. Ляпіна Л. А. До проблеми сексуальної соціалізації підлітків / Л. А. Ляпіна, Н. О. Драган // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Соціологія. – 2013. – Т. 225, вип. 213. – С. 79 – 82.
17. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки: навчальний посібник / Н. Ю. Максимова. – К. : Видавничополіграфічний центр «Київський університет», 2002. – 308 с.
18. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник / Н. Ю. Максимова. – К. : Либідь, 2011. – 520 с.
19. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения / Д.В. Менделевич. – СПб. : Речь, 2005. – 445 с.
20. Мид М. Мужское и женское. Исследование полового вопроса в меняющемся мире / Маргарет Мид ; Ин-т социал. и гендер. политики. – М., 2004. – 412 с.

21. Мороз Л. І. Сучасні стратегії міліції щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх: навч. посіб. / Л. І. Мороз, Р. Г. Коваль, Н. М. Прокопенко. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – 220 с.
22. Островська-Бугайчук І. М. Причини формування девіантної поведінки підлітків / І.М. Островська-Бугайчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2015. – № 2. – С. 48-52.
23. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. Навч.-метод. посібник / В.М. Оржеховська. – К. : ВіАн, 1996. – 352 с.
24. Петрунько О. В. Актуальні проблеми сексуального виховання підлітків : навч. посіб. / О. В. Петрунько – К. : ДЦССМ, 2004. – 80 с.
25. Права дитини : до 2 Всеукр. з'їзду працівників освіти / М-во освіти і науки. Представництво ЮНІСЕФ в Україні. – К. : UNICEF, 2001. – 40 с.
26. Стан психічного здоров'я населення та перспективи розвитку психіатричної допомоги в Україні / М. К. Хобзей, П. В. Волошин, Н. О. Марута [та ін.] // Український вісник психоневрології. – 2012. – Т 20, вип. 3 (72). – С. 13-18.
27. Фройд З. Психологія сексуальності / З. Фройд. – К. : Фоліо, 2019. – 160 с.
28. Хомич А.В. Психологія девиантного поведіння / А.В.Хомич. – Ростов н/Д. : Феникс, 2006. – 358 с.
29. Чорна І. М. Методи соціальної роботи з девіантними підлітками з формування позитивного досвіду поведінкових норм / І. М. Чорна, М. М. Чорний // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки : зб. наук. праць. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – Вип. 6 (51). – С. 158-165.
30. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков / Л.Б. Шнейдер. – М. : Трикста, 2005. – 336 с.

31. Ясперс К. Общая психопатология / Карл Ясперс. – М. : Практика, 1997. – 1056 с.
32. Bronfenbrenner U. Ecological models of human development / U. Bronfenbrenner // International Encyclopedia of Education, (2nd edn) Elsevier, Oxford. – 1994. – P. 32-39.
33. Clinard M. Sociology of Deviant Behavior / M. Clinard & R. Meier // Wadsworth Cengage Learning. – 2011. – 377 p.
34. Cohen A. K. The Sociology of the Deviant Act: Anomie Theory and Beyond / A.K. Cohen // American Sociological Review. – 2014. – №30. – P. 5-14.
35. Colman A. M. A Dictionary of Psychology / A.M. Colman // Oxford University Press. – 2014. – 737 p.
36. Dianov M. A. Healthcare in Ukraine in 2015. Statistical yearbook / M.A. Dianov & S. Yu. Nikitina. – K. : Information and Publishing Center "Statistics of Ukraine", 2015. – 166 p.
37. Halpern C.T. Adolescent predictors of emerging adult sexual patterns / C.T. Halpern // Adolesc Health. – 2006. – №39. – P. 1–10.
38. Hirschi T. Craft of Criminology. Transaction Publishers, New Brunswick / T. Hirschi // Social Science. – 2002. – №3. – P.331-335.
39. Hundert E. J. History, Psychology, and the Study of Deviant Behavior / E.T. Hundert. – New York : Pantheon Books, 2011. – 416 p.
40. Kumpfer K. Childhood and Chemical Abuse: Prevention and Intervention / K. Kumpfer & M. Frank // Archives of General Psychiatry. – 2014. – № 2(47). – P. 234-247.
41. Merton R. Social Theory and Social Structure / R. Merton. – New York : The Free Press, 2008. – 112 p.
42. Nye I. Family relationships and delinquent behavior / I. Nye // Social Forces. – 1958. – Volume 37, Issue 4. – P. 379–380.
43. Sales J.M. Factors associated with sexual arousal, sexual sensation seeking and sexual satisfaction among female African American adolescents / J.M. Sales // Sex Health. – 2013. – №10. – P.12–21.

44. Sutherland E.H. Principles of Criminology / E. H. Sutherland, D.R. Cressey. – Lippicott, Philadelphia, 1966. – 236 p.

Додаток А

Анкета «Мої сексуальні стосунки»

Доброго дня! Ми пропонуємо відповісти вас на наступні питання. Всі дані є конфіденційними та не можуть бути розголошені.

1. Наскільки значуща для Вас сфера взаємин з протилежною статтю:

- не має значення
- важлива, поряд з кількома іншими інтересами
- дуже важлива

2. З представниками протилежної статі у Вас найчастіше виникають:

	Завжди	Зазвичай	Іноді	Ніколи
довготривалі любовні стосунки				
дружні стосунки без ознак закоханості				
короткочасні любовні стосунки				

3. Щоб доставити коханій людині задоволення Ви:

	Завжди	Зазвичай	Іноді	Ніколи
проявляєте знаки уваги (даруйте невеликі подарунки, відвідуєте разом розважальні місця ...)				
використовуєте тілесні дотики (обійми, поцілунки ...)				

говорите йому (їй) про свої почуття				
вступаєте в сексуальний контакт				

4. Ви почали статеве життя:

- до 13 років
- 13-15 років
- 16-18 років
- ще не вступив (ла)

5. Ініціатором сексуальних контактів зазвичай є:

- я
- він (вона)

6. Ініціатором першого сексуального контакту був:

- я
- він (вона)

7. Після першого контакту Ви відчули:

- емоційну неприязнь
- емоційну байдужість
- емоційний комфорт
- емоційний підйом

8. Для Вас сексуальні контакти є засобом:

	Завжди	Зазвичай	Іноді	Ніколи
зняття статевої розрядки				
пізнання, задоволення цікавості				
зближення з партнером (партнеркою)				
підтвердженням власної значущості				
звичка				
відчути повноту життя				

не відчувати себе самотнім (ньою)				
зняття емоційної напруги				

8. Від початку статевого життя вас утримували (утримують). Зазначте три

- відповіді в порядку важливості (1-самий значущий, 3 - найбільш не значущий)
- відсутність сексуальної потреби
- моральні міркування і заборони
- бажання зберегти цноту до шлюбу
- не виявилось випадку або не знайшов партнера
- страх, що дізнаються батьки
- боязнь завагітніти або що завагітніє партнерка
- боязнь заразитися інфекціями, що передаються статевим шляхом
- інше

9. Як часто ви використовуєте презервативи

- Завжди
- Зазвичай
- Іноді
- Ніколи

Дякуємо за увагу!